

ПОЛІТИКА СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО БІЗНЕСУ: ПРІОРИТЕТИ І ПЕРСПЕКТИВИ

В статті аналізується підтримка розвитку малого та середнього бізнесу в країнах із розвинутою ринковою економікою та в країнах з економікою перехідного типу. Розглядається досвід Європейського Союзу, Німеччини, США, а також Польщі і Росії, позитивні та результативні кроки, спрямовані на покращення умов діяльності малого бізнесу. Автор наголошує на причинах та напрямках підтримки малого та середнього підприємництва в контексті виконання ним важливих функцій успішного розвитку економіки будь-якої держави. Аналізується також важливість підтримки малого бізнесу, оскільки даний сектор економіки зазнає найбільшого впливу з боку державних органів та ринкової кон'юнктури.

Питанням підтримки малого бізнесу за певних умов господарювання приділяється велика увага з боку провідних фахівців-економістів різних країн. При цьому необхідність існування певної політики підтримки малого підприємництва не є самоочевидною, оскільки самі підприємці вважають, що вони краще від будь-кого іншого знають вигідні рішення для свого бізнесу та стратегії діяльності. За ідеальних умов (без перешкод з боку держави) у сфері діяльності малого бізнесу спрацьовує ринковий механізм. Зокрема, до таких умов можна віднести націленість на максимізацію прибутку; досконалу систему інформаційного забезпечення; необмежену мобільність ресурсів; спрощену процедуру реєстрації підприємства і його входження на ринок; нейтралітет політики держави. Проте, ідеальні умови існують лише в теоретичному моделюванні певних конкретних ситуацій (напр., положення „за інших рівних умов” з використанням методу екстраполяції). В реальному господарському середовищі від нерівності ринкових умов страждають насамперед малі підприємства. У зв'язку з цим з'являється потреба у формуванні спеціальної політики підтримки малого бізнесу для усунення несприятливого впливу ринкових саморегуляторів. Значення такої політики сприяння набуває більшої ваги в умовах перехідних економік через недосконалість ринкового механізму[1].

Досвід країн з розвинутою ринковою економікою та країн з перехідною економікою щодо усунення негативного впливу, згаданого вище, є предметом аналізу в даній роботі. Він базується на дослідженні праць таких авторів, як Н.В. Гончарова, Р. Клапгам, Н.Юсупова та ін. Результативним є дослідження групи польських авторів Кліха, Жулькевські, Радзюкевіча щодо пріоритетних напрямів політики, які визначають структурні зміни та зростання економічної ефективності в Польщі.

Європейський Союз визнав необхідність розробки спеціальної політики підтримки малого підприємництва. Її пріоритетними цілями стали розвиток міжнародної конкурентоздатності національних малих підприємств, створення нових робочих місць, економічне зростання малих підприємств, інноваційна діяльність, трансферт технологій тощо. Як правило, основний тягар у визначенні економічної політики щодо малого бізнесу лягає на федеральну владу у більшості країн-членів ЄС (про велику увагу, яка приділяється питанням малого бізнесу в країнах ЄС свідчить навіть те, що у Великобританії існує Міністерство малого підприємництва). Питаннями ж реалізації цієї політики займається регіональна влада. Тобто політика сприяння в країнах ЄС включає два головних елементи: загальнодержавну систему підтримки та регіональні засоби сприяння розвитку малого бізнесу. Часто саме регіональна політика є визначальною, оскільки оперує більш конкретними показниками щодо діяльності малих підприємств. Засоби підтримки підприємництва на регіональному рівні, як правило, реалізують мету вирівнювання соціально-економічного розвитку різних регіонів і досягнення, таким чином, гармонізації цілей і пріоритетів стратегічного розвитку на загальнодержавному та регіональному рівнях.

Формування системи підтримки в країнах ЄС розпочинається з консультативної допомоги та організації навчання основам ведення власної справи. Значно поширеною в розвинутих країнах Європи є система субпідрядів. Вона дозволяє малим фірмам отримати доступ до технологічних та комерційних „ноу-хау” великих корпорацій, налагодити виробництво власного кінцевого продукту і досягти більшої економічної самостійності.

Особлива увага приділяється фінансуванню малого та середнього бізнесу. Деякі країни, напр. Великобританія, Нідерланди, в основному концентруються на забезпеченні гарантій позики, проте більшість країн ЄС створюють особливі резерви для підтримки малого та середнього бізнесу через механізм субсидій чи податкових пільг на інвестування, пільгові позики чи дотації. Стимулюється вкладення коштів в основні фонди малих та середніх підприємств. ЄС також підтримує країни, котрі не можуть виділити із власного бюджету кошти на розвиток малого підприємництва.

Окремим питанням є податкове навантаження на діяльність малого та середнього бізнесу. Всі держави ЄС так чи інакше пом'якшують податковий тягар на малі підприємства. Так, у Великобританії поряд зі зниженням ставки податку на прибутки малих фірм скорочений податок на інвестиції в нові сфери малого бізнесу, особливо в пов'язані з високим ступенем ризику.

Особливе місце в системі підтримки малого та середнього бізнесу з боку країн ЄС посідає створення нових робочих місць. Надається фінансова допомога малим підприємствам, що пропонують робочі місця безробітним, особливо молоді [2].

Практично в усіх країнах Європейського Союзу діє законодавча уніфікація умов державної підтримки малого та середнього бізнесу, для чого створюються спеціальні органи управління та координації. В рамках умов уніфікації здійснюється законодавче та організаційне забезпечення адаптації малого підприємництва до загальних умов конкуренції, розробка цільових програм підтримки малого підприємництва в конкурентному середовищі. На мале підприємництво орієнтовані такі фінансові інститути, як Європейський інвестиційний банк, Європейський інвестиційний фонд, експериментальний проект „Початковий капітал”, проект „Євротекскапітал”, а також спеціальна європейська програма підтримки малого бізнесу. Їх основні функції полягають у наданні доступних кредитів для ризикових проектів, як правило, інноваційної спрямованості. Виключно на підтримку малого бізнесу розрахована програма „Ініціатива малого підприємництва”. Вона здійснює підтримку малого підприємництва у сфері промисловості й послуг у регіонах, де спостерігається значне відставання в розвитку порівняно із загальним рівнем ЄС. Програма забезпечує надання грантів малим підприємствам через місцевих посередників за умови здійснення діяльності в таких напрямках, як поліпшення системи виробництва і праці, сприяння збереженню навколишнього середовища і раціональному використанню енергії, забезпечення співпраці малих підприємств зі спеціалізованими дослідницькими центрами, сприяння виходу на нові ринки й експорту, підвищення кваліфікації персоналу.

За винятком приватного фінансування діяльності малих підприємств, альтернативи банківським кредитам у забезпеченні їх коштами не існує. Проте загальноєвропейською, та й загальносвітовою, проблемою є невисокий рівень доступу малого бізнесу до банківських кредитів. Через високий ризик відсоткові ставки кредитів, що надаються банками малим підприємствам, є, як правило, занадто високими. З огляду на це потребує сприяння розробка нових методів і фінансових технологій, які можуть застосовуватись для фінансової підтримки малого бізнесу. При цьому потребує вдосконалення існуюча система організаційних зв'язків між банками та малими підприємствами, співпраця державних та наддержавних фінансових структур з банками з метою надання гарантій та оптимізації відсоткових ставок, вжиття комплексу заходів зі зміцнення фінансових ресурсів малого бізнесу поза банківським сектором [3].

Політика сприяння малому бізнесу в окремих країнах ЄС хоча й має певні особливості, проте ґрунтується на загальних принципах. Для економічної підтримки малих підприємств, наприклад, у Німеччині задіяна велика кількість інстанцій та структур. Підтримка організована на двох рівнях - на центральному та земельному. Її надають держава, торгово-промислові палати, ремісничі палати, профспілки, приватні та державні банки, ощадні каси, школи та вищі навчальні заклади. Основні напрямки політики підтримки

німецьких малих підприємств перекликаються із загальноєвропейськими і включають фінансове забезпечення, заохочення інноваційної діяльності та поліпшення умов реалізації підприємницької діяльності.

Державна підтримка бізнесменам-початківцям надається через спеціальний банк при Міністерстві економіки. Він сприяє пошуку програм кредитування на центральному або земельному рівні, дозволяє подати заяву на отримання позички. Державою також надається допомога на власний капітал або виділяються кредити державних банків для відкриття приватної справи. При отриманні кредитів малі підприємства, як правило, зазнають великих витрат через відсотки, які змушені платити. Проте відсотки за кредитами для німецьких малих підприємств варіюються від 3 до 6%, тоді як для українських – біля 17% річних.

Заохочення інновацій через спеціально створені програми відбувається шляхом розробки різних варіантів фінансування, розвитку та виведення на ринок нових продуктів; обміну новою інформацією і кадрами між наукою і виробництвом, створення інноваційних мереж.

В Німеччині створені спеціальні програми, спрямовані на збір інформації, встановлення партнерських контрактів, вихід на іноземні ринки та страхування від пов'язаних із цим ризиків. Через них досягається мета підтримки зовнішньоекономічних зв'язків.

В рамках поліпшення умов підприємницької діяльності, головна роль належить державній економічній політиці, яка має бути спрямована на створення передумов для заснування та успішного функціонування приватних підприємств через забезпечення правової стабільності; вплив на макроекономічні умови; скорочення бюрократичних процедур; забезпечення конкурентоздатності малого бізнесу через відповідні ставки оподаткування; модернізацію ринку праці; надання другого шансу підприємцям-початківцям [4].

У країнах з розвинутою ринковою економікою державна підтримка малого підприємництва спирається на чітке законодавство. У США створено 14 постійних та 60 тимчасових агенцій, які забезпечують широкий спектр навчальних та інформаційних послуг, сприяють малому бізнесу в різних аспектах його діяльності й контролюють виконання намічених урядом програм. У США існують також університетські програми підтримки малого бізнесу. Допомогу малому бізнесу надають і приватні особи [5].

Уряд США здійснює підтримку малого бізнесу на двох рівнях - федеральному та муніципальному. На федеральному рівні діє Адміністрація малого бізнесу. Її мета - підтримка і захист малого підприємництва. Діяльність Адміністрації передбачає негайне обслуговування клієнта (телефоном, письмово чи особисто); зниження витрат обслуговування; консультацію підприємців під час їх контактів із партнерами; технічну допомогу підприємцям через реалізацію програм місцевого масштабу; підтримку робочих контактів між підприємцями та замовниками - федеральними агенціями. Адміністрація здійснює близько 50 програм. Одна з них передбачає надання фінансової гарантії підприємцям, які з яких-небудь причин не мають можливості отримати її від банку. Гарантія надається на строк залежно від мети застосування позики: до 10 років - для поповнення оборотного капіталу, до 25 років - для основного капіталу.

Мета іншої програми - допомога в розвитку та модернізації діючих підприємств. За цією програмою підприємство може отримати довгостроковий кредит з фіксованою ставкою для придбання нерухомості, обладнання, технологій.

Адміністрація малого бізнесу розробила стандарти і методику визначення оптимальних розмірів малих підприємств. Ці стандарти стосуються середньорічного доходу на визначений строк залежно від галузі, а в окремих галузях економіки - залежно від середньої зайнятості, середньої кількості клієнтів тощо.

Значна роль у підтримці та розвитку малого та середнього підприємництва належить місцевим структурам. Прикладом може слугувати місто Сіетл, де 20 років тому починала свою діяльність як мале підприємство із трьома працівниками компанія „Майкрософт”. За сприяння муніципалітету Сіетла реалізуються проекти, найбільш перспективним із яких є комплекс програм „Сильне рішення на порозі нового століття”. В основі проекту - положення про необхідність управління ринковими процесами, підтримка прагнення людей працювати і заробляти, сприяння розвитку економічно нестійких підприємств. До складу вищезгаданого проекту входять три програми.

Міська програма „Готовий заробити”. Вона стосується компаній з низьким рівнем доходу, працівники яких є потенційними безробітними та потребують перекваліфікації. Кошти для програми надходять із міського бюджету, як добровільні внески великих компаній Сіетла, причому останні заохочуються з боку влади міста, штату чи держави посередництвом надання різноманітних пільг.

Центри підтримки бізнесу і кредитування розвитку компаній. Об’єкт підтримки в даному випадку - працездатне населення, яке не має достатнього досвіду роботи та незадоволене своїм сучасним становищем. Мета програми - об’єднувати, координувати зусилля громадських та приватних організацій, спрямовані на підтримку розвитку малого бізнесу переважно в бідних та малорозвинутих районах міста шляхом кредитного обслуговування малих підприємств. Як правило, це професійне навчання, технічна допомога та інша допомога на позиковій основі.

Співдружність комунального розвитку Сіетла. Дана програма передбачає допомогу тим, хто бажає побудувати власний будинок, але не володіє достатніми для цього коштами чи має кошти, але потребує консультації чи рекомендації. Досвід свідчить, що це є найкращим шляхом створення нових робочих місць та нових видів послуг, розширення податкової бази та отримання коштів для інвестування.

Як бачимо, метою всіх програм, які реалізуються владою США - чи то федеральною, чи то місцевою - є навчити людей працювати, тобто всі структури, які так чи інакше підтримують розвиток малого бізнесу, обмежуються лобіюванням його інтересів та наданням консультаційних послуг, а також, за необхідності, надають гарантії, причому всі послуги є платними, проте з відстроченням платежу [6].

Розвиток та постійна ефективна підтримка малого підприємництва є одним із перспективних напрямів ринкового реформування в країнах із перехідною економікою, зокрема економіки України. Досвід ринкової трансформації країн колишнього союзу, а тепер - країн із соціально орієнтованою ринковою економікою (Польща, Угорщина, Чехія та ін.) свідчить про те, що виважена політика сприяння малому бізнесу є одним із головних елементів економічної політики держави на перехідному етапі. В цьому плані показовим може слугувати досвід Польщі як країни, що ефективно здійснює ринкові перетворення і стала членом Європейського Союзу. Розвиток малого підприємництва, поряд із приватизацією, міжнародною торгівлею, європейською інтеграцією, став одним із пріоритетних напрямків політики, які визначають структурні зміни та зростання економічної ефективності Польщі. Кількість нових приватних підприємств Польщі почала дуже швидко зростати після впровадження принципу вільної господарської діяльності та лібералізації торгівлі. Створення нових малих підприємств стало першим і найбільшим джерелом формування приватного сектору. Уряд Польщі започаткував ініціативи, спрямовані на підтримку малого та середнього підприємництва. Була створена Польська Фундація сприяння розвитку малих та середніх підприємств, головними завданнями якої стали:

- підтримка уряду та кіл, що формують державну політику стосовно малого та середнього бізнесу;
- підтримка інституційного середовища через надання послуг приватного підприємництва - організаціям підприємців і роботодавців, а також інституціям, що належать до так званого „ділового середовища”;
- розповсюдження знань, сприяння підприємству та створення сприятливого клімату для нього серед кіл, що формують громадську думку, та серед громадськості;
- забезпечення раціонального використання коштів іноземної допомоги для підтримки сектора малого та середнього підприємництва.

В результаті реформи центральних органів управління економікою в Польщі був створений Офіс міністра економіки. На міністра були покладені обов’язки з ініціювання та координації державної промислової політики й оцінки її реалізації, у т.ч. про-експортної політики та політики сприяння розвитку малого та середнього підприємництва. У Міністерстві економіки створений новий Департамент ремісничих, малих та середніх підприємств. Міністерство економіки підготувало проект програми під назвою „Державна політика щодо малих і середніх підприємств”. В документі зазначалося, що розвиток малого та середнього бізнесу залежить, головним чином, від стартового капіталу та адекватного співвідношення між здатністю

самофінансувати розвиток і розміром необхідного фінансового навантаження (наприклад, податків, амортизаційних витрат і витрат на оплату праці). Документ передбачав забезпечення конкурентоспроможності малих та середніх підприємств, реального зростання інвестицій у сектор малого та середнього бізнесу, реального зростання експорту даним сектором. В результаті польських реформ у 1995-2001 рр. загальна кількість суб'єктів господарювання зростає більш ніж удвічі. Більшість нових компаній становлять малі та середні підприємства з чисельністю зайнятих менше 250 працівників, а саме - 99,8% усіх суб'єктів господарювання, внесених у 2000 році до бізнесового реєстру. Переважну більшість (біля 95%) малих та середніх підприємств склали малі підприємства з числом зайнятих до дев'яти осіб. Лише у 2001 р. близько 18,2 млн. дол. було витрачено урядом Польщі на різні проекти підтримки малого та середнього бізнесу. Наступні ініціативи були спрямовані на сприяння передачі технологій; подальший розвиток консалтингових та дорадчих послуг для малого та середнього підприємництва; покращення доступу підприємців до навчання менеджменту; допомогу в запровадженні на підприємствах системи якості (приблизно 2700 підприємств мають сертифікат ISO 9000, 190 - ISO 14000); покращення доступу до зовнішнього фінансування та до фондових бірж; створення центрів інформації про норми ЄС; покращення доступу до ділової інформації [2].

Отже, політика польського уряду щодо малих підприємств формується на підставі вже опрацьованих досвідом ЄС пріоритетів і напрямів: забезпечення зайнятості, реалізація цілей регіональної політики, передусім розвитку сільських місцевостей. Політика в останніх напрямках формується з урахуванням завдання програми децентралізації держави - створення економічної основи для місцевого самоврядування територіальних громад. Засоби реалізації урядових програм щодо сектору малого бізнесу передбачають як створення загальних умов для його розвитку, так і швидке реагування у розв'язанні конкретних проблем, основними серед яких були значний розмір внесків на соціальне страхування, адміністративна регламентація підприємницької діяльності, складна і обтяжлива для підприємців система оподаткування[3].

Значний інтерес для аналізу політики сприяння малому бізнесу в трансформаційних економіках становить Російська Федерація через схожість з Україною в умовах господарювання та історії становлення малого підприємництва. Основні умови підтримки малого бізнесу були сформульовані в 1993 році і передбачали цілий комплекс заходів стимулювання та державної підтримки: звільнення від оподаткування прибутку, накопиченого за певний період для розвитку власного виробництва; встановлення пільгових ставок податку на прибуток малих підприємств на третій та четвертий роки їх роботи; надання пільг по оподаткуванню доходів комерційних банків, що кредитують малі підприємства виробничого профілю; збереження податкових пільг для малих підприємств при їх приватизації тощо. Були названі також пріоритетні з точки зору держави види діяльності - виробництво та переробка сільськогосподарської продукції, виробництво продовольчих і промислових товарів, лікарських препаратів та медичної техніки, надання виробничих і побутових послуг, інноваційна діяльність. Законом від 1995 року „Про державну підтримку малого підприємництва в РФ” в якості основоположних напрямів були перераховані наступні:

- формування інфраструктури підтримки та розвитку малого підприємництва;
- створення пільгових умов для використання суб'єктами малого підприємництва державних фінансових, матеріально-технічних та інформаційних ресурсів, науково-технічних розробок і технологій;
- встановлення спрощеного порядку реєстрації суб'єктів малого підприємництва, ліцензування їх діяльності, сертифікація їх продукції, надання державної статистичної та бухгалтерської звітності;
- підтримка зовнішньоекономічної діяльності малих підприємств, включаючи сприяння розвитку торгових, науково-технічних, виробничих, інформаційних зв'язків із зарубіжними партнерами;
- організація підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для малого бізнесу.

Цілі, принципи і напрямки допомоги російському малому бізнесу фіксуються в державних програмах, які стають основною формою приведення в життя державної політики через те, що вони підкріплені матеріальними, інформаційними, фінансовими, кадровими та іншими ресурсами. Існує також спеціальна Федеральна програма державної підтримки малого підприємництва, в якій передбачено подальше формування

нормативно-правової бази підтримки і розвитку малого підприємництва, створення цілісності двосторонньої системи законодавчого та нормативного забезпечення.

З метою забезпечення реалізації державної політики підтримки малого підприємництва в Росії створено ряд державних та недержавних установ: Державний комітет із підтримки та розвитку малого підприємництва, Федеральний фонд підтримки малого підприємництва, Фонд сприяння розвитку малих підприємств в науково-технічній сфері, Асоціація розвитку малого підприємництва. До їх компетенції входять чимало функцій, серед яких розробка пропозицій для усунення правових, адміністративних, економічних та організаційних перешкод створенню і розвитку малих підприємств, формування інфраструктури підтримки малого бізнесу, захист законних інтересів підприємців, формування ринкових відносин на основі державної підтримки малого підприємництва і розвиток конкуренції; фінансова підтримка інноваційної діяльності підприємців, стимулювання розробки принципово нових видів продукції, сприяння в освоєнні нових технологій та винаходів тощо [7].

Таким чином, проведений аналіз політики сприяння малому бізнесу дає змогу стверджувати, що пріоритетними напрямками такої політики є формування раціонального правового середовища, ефективної інфраструктури та оптимального рівня оподаткування малих підприємств на етапі трансформаційних перетворень. Для країн зі сформованою ринковою економікою на перший план у політиці сприяння виходить завдання підтримки інноваційних малих підприємств та їх забезпечення необхідними фінансовими ресурсами. Проте, хотілося б наголосити на тому, що не дивлячись на всі заходи сприяння, в основі успішної діяльності кожного підприємця лежить особиста здатність управляти бізнесом, а також усвідомлення своєї виключної ролі в цьому процесі. Тому дуже важливим залишається психологічний фактор, а отже, підтримка формування позитивного іміджу людини-бізнесмена, що повинна починатись ще зі шкільної парти, формування певної економічної обізнаності й культури кожної людини, розуміння того, що власна справа – це насамперед відповідальність перед державою та своїми працівниками.

Література

1. Хогтон Дж., Кук Н., Ісакова Н. Взаємодія державних і недержавних структур у справі формування політики підтримки малого бізнесу: варіант для України // Економіка України. – 1997. – № 11. – с.42-47.
2. Кліх Я., Жулькевські З., Радзюкевіч М. Макроструктурні зміни в Польщі під час ринкової трансформації // Національна безпека і оборона. – 2003. – №4. – с.43-64.
3. Гончарова Н.В. Напрями розвитку інтеграційних процесів у сфері фінансової підтримки малого підприємництва // Фінанси України. – 2003. – № 7. – с.75-83.
4. Соціальна ринкова економіка: основні орієнтири для України / Під ред. проф. Р. Клапгама. – К., 2003. – 120 с.
5. Зайцева Л.М., Зайцева Н.В. Державне регулювання малого бізнесу в трансформаційній економіці // Фінанси України. – 2001. – № 5. – с.59-61.
6. Юсупова Н. Поддержка малого предпринимательства в США // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – №5. – с.87-89.
7. Муравьев А.И., Игнатьев А.М., Крутик А.Б. Малый бизнес: экономика, организация, финансы. – С-Пб.: Изд. дом „Бизнес пресса”, 1999. – 608 с.